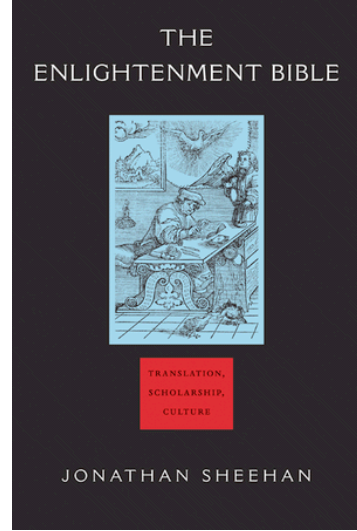

Aydınlanma ve Kutsal Kitabın Kültürel Bir Metin Olarak Yeniden İnşası

The Enlightenment Bible: Translation, Scholarship, Culture,
Jonathan Sheehan, Princeton: Princeton University Press, 2005,
pp. xviii+273.

Aydınlanma, Rönesans'tan ve Kartezyen felsefeden miras aldığı şeyleri salt aklın egemenliği altında birleştirerek bir tür “rasyonel mekân” anlayışı üretti. Bunun bilinçli politik-ideolojik bir proje olup olmadığına dair tartışmalar bir tarafa bırakılırsa bu tarz bir mekân anlayışının, geleneğin dogmatik-teolojik kurgusunu büyük oranda

dikkate almaksızın her şeyin rasyonel zeminde bir kültürel uyum sorunu olarak ele alınabileceğine yönelik ortak bir bilinç yarattığı söylenebilir. Bu bilinç içinde başta ilahiyat olmak üzere birçok şey kültürel alana yani tarihe indirildi. Bilhassa Alman aydınlanmacılar ile on dokuzuncu yüzyılın tarihselcileri, *bildung* kavramı çerçevesinde dönemin tüm kurumlarının ve entelektüel yapılarının topyekün gelişimi hareketini başlattılar. Kutsal metin, bu girişimin belki de en önemli parçası olarak kültürel zeminde kendine yer buldu.

Bu kısa giriş paragrafının ima etmeye çalıştığı sonuçlardan/etkilerden iki tanesi şimdilik bizi ilgilendirmesi açısından burada hatırlanabilir. İlki, kutsal metnin yani Kitab-ı Mukaddes'in, Kilise merkezli dogmatik-teolojik yorumun *dikey* şeması karşısında, rasyonel zeminde yani *yatay* düzlemde tarihe indirgenmesi ve tarih içinde yeniden kurgulanmasıdır. Bununla ilişkili olarak ikincisi ise kutsal kitabın, modern kültürün yeni yapıları içinde bir "edebi metin" (*literary text*), "bir antik klasik" (*an ancient classical*) veya "kültürel metin" (*cultural text*) yahut da (Sheehan'ın tabiriyle söylersek) "kültürel Kitab-ı Mukaddes" (*cultural Bible*) olarak dönüştürülmesidir.

Kutsal metne yönelik bu tarz köklü değişikliklerin Aydınlanma ve on dokuzuncu yüzyıl tarihselciliği ile bağlantısı üzerine son dönemlerde bir hayli çalışma yapıldı. Ancak Sheehan'ın çalışmasını bizim için ayrıcalıklı yapan şey, Aydınlanma projesinin kutsal metni yeni yapılar (bilim, sanat, ahlak, tarih, edebiyat vb.) içinde nasıl dönüştürdüğünü ve bunun nelere yol açtığını göstermeye çalışması; dahası bunu, dönemin belli başlı isimleri üzerinden örneklendirmesidir. Görebildiğimiz kadarıyla Sheehan'ın eser boyunca temel iddiası, kutsal metnin bu dönemlerde tamamen reddedilmek yerine, dogmatik-teolojik alandan kültürel alana başarıyla aktarıldığı ve böylece modern Batının kültürel mirasının önemli bir ikonu haline getirildiğidir. Bu iddia, eser boyunca ele alınan farklı metin anlayışları işlenirken desteklenmeye çalışılmış. Yine de Sheehan, bu dönüşümün yönünü genel olarak iki zeminden hareketle ele alarak çalışmasının sınırını da çizmiş gözüküyor. Burada *dogmatik teoloji-modern kültür* ile *Kilise-üniversite* bağlamı eser boyunca bilhassa korunmaya çalışılmış.

Sheehan'a bakılırsa, Aydınlanma döneminden itibaren Kitab-ı Mukaddes'in geleneksel Kilise merkezli statüsü karşısında entelek-

tüel statüsü üniversite kürsülerinde yetişmiş ilim adamları tarafından öne çıkarıldı. Bu özellikle modern kültür içinde metnin yeniden ele alınabilmesinin yolunu açmıştır. Böylece Kilise'nin kutsal kitaba yüklediği kurtuluş (*salvation*) merkezli değer karşısında onun *edebi* değeri yani bir literatür ve kültürel bir miras olarak değeri daha da bir anlam kazandı. Bu dönemde üniversite kürsülerinde yetişmiş yeni bilim taraftarları, dil bilimciler, filologlar, metin eleştirmenleri ve kültür tarihçileri, kutsal kitap yorumunda önemli isimler olarak kendilerine yer buldular. Öte yandan bilhassa on yedi ve on sekizinci yüzyıl boyunca eleştirmenler, kutsal metni hem "iç kanıtlar" (*internal evidence*) hem de "dış kanıtlar" (*external evidence*) yoluyla eleştiriye tabi tutarak teolojik bakımdan en azından Kilise açısından anlaşılabilir bir metin haline getirdiler. Bunun sonucunda Kitab-ı Mukaddes (*Bible*), modern insanlar için yabancı kültürün bir metni haline geldi. Rasyonel eleştirinin yarattığı bu boşluktan faydalanan Alman Pietizmi ve İngiliz tarihsel metin eleştirisinin katkısıyla pedagoglar, edebiyat teorisyenleri, ahlak filozofları ve tarihçiler, bir denge unsuru olarak modern kültürle uyumlu olacak şekilde çeşitli Kitab-ı Mukaddes anlayışlarını inşa ettiler. Dahası artık üniversite hocaları, söz konusu bağlam içinde kutsal metnin yorumlanmasında yeni kahramanlar/otoriteler oldular. Bu durum eski metinlere modern yaşam içinde yeni bir varlık kazandırdı. Fakat çoğunlukla tarihsel araştırmalarla ilerleyen modern eleştiri araçlarını da yarattı. Kutsal metnin otoritesi sorunu da bu çerçevede yeniden kurgulandı. Artık Kitab-ı Mukaddes, Kilise'nin dogmatik teolojisi ve dini anlayışı içinde değil; eğitim, ahlak, estetik ve tarih ile ilişkisi açısından otorite olarak görüldü. Bu bakımdan bahsi geçen dönemlerde kutsal metin yorumunu ayrıcalıklı yapan şey geleneksel teolojiden ziyade modern kültürdür (*bildung*).

Sheehan'ın çalışması böyle güçlü teorik çerçeveye dayanması yanında yeni ve farklı metin anlayışlarının pratik örneklerini göstermesi açısından da ilgi çekicidir. Söz gelimi Sheehan, J. A. Bengel'i kutsal metne onun teolojik niyetini göz ardı ederek tarihsel bir belge (*the documentary Bible*) gözüyle yaklaşan ilim adamlarının ilk örneklerinden biri olarak sunar. Onun çalışması daha sonraki bibliikal çalışmalar için iyi bir yol açmıştır. Öte yandan Johann Lorenz, K. Friedrich Bahrtd ve zaman zaman Reimarus, Lessing gibi isimler Kitab-ı Mukaddes'e bir ahlak ve pedagoji kitabı olarak yaklaştılar (*the moral Bible*). Robert Lowth, İbrani şiiri ile Kitab-ı Mukaddes anlatılarını karşılaştırdığı çalışmasında Kitab-ı Mukaddes'e bir edebi

metin olarak yaklaşmasıyla (*the literary Bible*) öne çıkar. Dahası Michaelis, kutsal metni bir yabancı medeniyetin arşivi olarak anladı. Böylece bu yabancı kültürel dünyanın içine girmek için metinlerin karşılaştırmalı edebi analizleri yoluyla ve çoğu zaman şiirsel ve tarihsel araştırmayla metnin dünyasına girmeye çalıştı. Sheehan onun metin anlayışını arşivsel Kitab-ı Mukaddes (*the archival Bible*) diye tanımlar. Yine Herder de onun yolundan giderek Kutsal metni ulusal bir şey olarak gördü. Sheehan'a göre On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren ise hem Almanya'da hem de İngiltere'de kültürel Kitab-ı Mukaddes (*the cultural Bible*) ortaya çıktı. Esasında bu, yukarıdaki farklı kutsal metin anlayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dahası Batının kültürel mirasının bir parçası olarak kültürel Kitab-ı Mukaddes'in kurumsallaşması, post-teolojik bir çağda kutsal metnin otoritesini yeniden inşa etmek için yapılmıştı. Yani bir tür uyum sorunu olarak ortaya çıkmıştı.

Kabaca özetlemeye çalıştığımız üzere Sheehan'ın çalışması, öyle anlaşılıyor ki *teolojik* alan ile *kültürel* alan arasındaki karşıtlık üzerine kurulmuş. Bu anlamda kutsal metnin kültürel bir metin olarak yükselişi, teolojik alandaki düşüşüne bağlanmış. Benzer yaklaşım, Michael C. Legaspi'nin *The Death of Scripture and the Rise of Biblical Studies* (2010) isimli eserinde de görülebilir. Fakat Legaspi, Sheehan'dan daha radikal biçimde kutsal metnin modern kültür içindeki dönüşümünü, Reformasyon sonrası Kilise'nin bölünmesi ve böylece Kitab-ı Mukaddes'in geleneksel anlamda kutsal kitap olarak (*scriptural*) özelliğini kaybederek metinselleşmesi (*textualization*) gibi iki sonuç üzerine kurmuştur. Hem Sheehan hem de Legaspi'nin bu karşıtlık üzerinden vardıkları sonuç şudur: On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl teologları, kutsal metne dini bağlılık göstermiş olsalar bile büyük oranda onun manevi açıdan yetersiz olduğu konusunda ortak kanaate sahiptiler. Bu yüzden kutsal kitap olarak (*scripture*) değil, metinleştirmek (*textualization*) suretiyle metne yeni boyut kazandırdılar. Böylece metni modern kültürün tüm aşamalarına yayacaklarına inamış olmalılar. Sheehan gelinen bu süreci "kültürel Kitab-ı Mukaddes" (*the cultural Bible*) diye tanımlarken; Legaspi, üniversite bağlamına daha fazla dikkat çekerek "Akademik Kitab-ı Mukaddes" (*academic Bible*) kavramını tercih etmiştir. Şu halde Sheehan'ın çalışması, kanaatimizce Legaspi'nin çalışmasıyla birlikte okunduğunda daha da faydalı olabilir.

Peki, Sheehan'ın ve Legaspi'nin teoloji ile modern kültür arasında kesin ayrımlarını nasıl anlamalıyız? Diğer bir ifadeyle, kutsal metnin kültürel alana aktarımı ve bu anlamda yorumunun dönüşümü, teolojik alandan onu tamamen bağımsızlaşma olarak mı düşünülmesi?

Post-Aydınlanma sürecinde Kitab-ı Mukaddes'in kültürel yapılarına aktarımının kutsal metnin geleneksel teolojik yorumunun otoritesini sarstığı doğrudur. Fakat bu durumu, sadece sekülerleşme teorileriyle ve teolojiden tamamen bağımsızlaşma ile ele almak yanıltıcı olabilir. Zira on dokuzuncu yüzyılda üniversite kürsülerinde etkinliği kaybolan sadece geleneksel *dogmatik teoloji*di. Bu anlamda modern kültürel yapılarla uyumlu olması için aynı üniversiteler *bilimsel teoloji*yi de yarattılar. Dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes'in bu dönemlerde bir kültürel metin haline gelmesi sürecini, modern dönemde bilimsel teoloji bünyesi altında dini birliğin sağlanmasına yönelik bir teşebbüs olarak da okuyabiliriz. Esas itibarıyla kutsal kitabın bir kültürel/edebi metin haline gelmesi, geleneksel dogmatik teolojiye güven azalmasıyla ilişkili gözükmektedir. Buna karşın bilimsel teoloj, modern kültürle uyumlu bir kutsal metin anlayışını üretme kaygısıyla hareket etmiştir. O zaman "kültürel/edebi Kitab-ı Mukaddes" kavramındaki gizli teolojik eğilimi anlamaksızın dönemin kutsal metin anlayışını tam olarak fark etmek zor olacaktır. Zira Aydınlanma'dan itibaren Kilise içinde değil, modern üniversitelerde seküler bağlamlar içinde yetişen ilahiyatçılar ve ilim adamları tarafından seküler yöntemler kullanılmasına karşın, Kitab-ı Mukaddes'e yönelik ilgilerin büyük çoğunluğu hala dini/teolojik olmaya devam eder. Fakat bu dini ilgi, Orta Çağ ve Reformasyon'un dini eğilimlerinden oldukça farklı zeminlerden beslenmiş ve kutsal kitap çalışmalarını motive etmiştir. Dahası bu ilginin, rasyonel düşünce ile Hıristiyanlık arasında bir bağ kurmaya çalışan bir ilgi olduğu artık bilinmektedir. Yorum, böylece dini olmasına karşın Dilthey'in de vurguladığı üzere geleneksel *dogmadan* bağımsız olarak ilerlemiş ve kutsal metnin insani unsurlarını öne çıkarmaya çalışan araştırmalarla sonuçlanmıştır.

Uzatmadan söylessek, Sheehan'ın çalışması (ve devamında Legaspi'nin çalışması), Aydınlanma döneminde ve sonrasında kutsal kitabın dönüşümüne dair önemli bilgiler sunmaktadır. Fakat bu dönüşümün teolojik alandaki karşılığı konusuna belki biraz daha

ilgi gösterebilirdi. Yine de alıŐma, Kitab-ı Mukaddes araŐtırmalarında yeni araŐtırmacılar için iyi bir yol aacağa benziyor.

Asim DURAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Dinler Tarihi Anabilim Dalı
duran_a55@mynet.com